

խակ կթէ լրագրի մը միայն անուրը գտնես, բայց հ'չ զինքն առնես եւ ոչ տեղէ մը վրան տեղեկութիւն առնուս, վճատութիւն անգամ վրագ կու գայ¹: Թող եւ զայն որ խմբագրին եւ գործակցաց անունը շատ անգամ նշանակուած չես գտնիր, եւ կամ այնպիսի կամայական նշաններով՝ զոր առեւծուէն հրաշայլք է: Սակայն սոյն իսկ իւրաքանչիւր հատուածին կամ լրագրոյն հեղինակը ձանշնալ՝ նոյն հատուածին կամ լրագրոյն արժէքը փոքր ի շատէ կ'որոշէ:

Աստիք են, կը կարծենք, պատճառներն որոնք ցայսօր խափան եղան ազգային լրագրութեան պատմագրութեան: — Սակայն ներուի դիտողութիւն մ'ալ: Յարգոյ ընթերցողը երբ ցայս վայր տողուած տողերն ընթերցաւ՝ անշուշտ ըսաւ մտքը, թերեւս բերնով ալ, որ դժուարութիւնները կը ստուարացուին, որպէս զի գործոյն արժէք տրուի: Մենք ազատագէմ անպատուակ կ'ըսենք. Ոչ այնպէս. դժուարութիւններն ակնտեսի զի ցուցնենք, որպէս զի նախ ազգային գիտնականաց յայտմ մասին անփութութիւնն արդարացընենք, երկրորդ՝ մեր երկասիրութեան համարը տանք՝ որ սովորաբար կը սպասուի որեւէ հեղինակէ, եւ երրորդ՝ կարող ըլլանք համարձակ անգիտութիւն խոստովանիլ եւ դիւրաւ ներուա՞ն գտնել, երբ մենք զմեզ ալ երբեքս երբեքն այս դժուարութեանց տակ ընկճած տեսնենք: Մենք ալ արգարես ի սկզբան զարհուրեցանք երբ այս խորհուրդը մեր միտքն ինկաւ. տեսանք եւ զգացինք մենք ալ այդ դժուարութիւններն՝ որոնք աւելագոյն աճեցան որչափ յաղթել ճգնեցանք, եւ կը վճատէինք միշտ եւ քանիցս թէ աչաց առջեւ կը տեսնէինք գրեթէ միադարեան բայց ըստ բաւականի ընդարձակ շրջան մը, յորում աշուրնիս շուրջ արձակած ամենայնի մտադիր ըլլալով՝ ընթանալ կը գիտէինք: Գիտենք մենք ալ թէ որչափ եւ ճգնինք՝ դժուարաւ պիտի կարենանք ամենայն յարողութեամբ հասնիլ այն գաղափարականին՝ զոր մեր տկար մտաց անձուկ շրջանին մէջ գծած ենք. սակայն կը մխիթարուինք թէ կարենանք հասարակութեան մտաց մէջ լրագրութեան եւ ի մասնաւոր՝ ազգային լրագրութեան ըստ կարի գաղափարը նկարել, զարթուցանել սէր եւ յարգութիւն առ այն, եւ կամ մեր գիտնոց մտա-

գրութիւնը գրգռել սա հայրենի ազգարակին վրայ, եւ այս ըլլայ մեր տարժանեղի վաստակոց հատուցումը:

Եթէ ուզենք հայ լրագրութեան պատմութեան գոնեան յանկարծ բանալ եւ առանց նախ նական կարեւոր տեղեկութիւններ տալու՝ առաջնորդել ըստ բաւականի միջին եւ լայնածաւալ աշխարհ մը, կարծենք լաւ առաւորորդ չենք ըլլար: Անոր համար պատշաճ կ'երեւայ նախ պատրաստողական ծածկէ մը տանիլ, ծառելով հոս՝ 1. Ընդհանրապէս լրագրութեան, եւ լրագրութեան պատմութեան վրայ, 2. Հայ լրագրութեան աղբրեաց վրայ, եւ 3. Հայ լրագրութեան պատմութեան բաժանման վրայ: Տեսնենք կարգաւ:

Հ. Գ. Գ.

(Ըսորանսիւն)

ԼԵԶՈՒԱՐԱՆԱԿԱՆ՝

ՀՅՈՐԻՆ ԶԵՆԻ ՄԸ ԲԵՐԵՐԻՈՒ ՈՐՈՑ ՆՇՆԵՆԿԱԹԻՐՈՂ

Լեզուի մը ճշգրտութեան եւ կոորդինութեան էական, եւ մանաւանդ զիլաւոր պահանջներն է, որ ամէն բառի նշանակութիւնը ձիշիլ եւ որոշ ըլլայ, այնպէս որ իրարու հետ չշփոթին եւ կամ երբեքն նաեւ հակառակ իմաստով չգործածուին:

Ի մանաւորի մեր հայերէնին գալով, կրօնանք համարձակիլ ըսելու՝ թէ այս ճշգրտութիւնն այնպէս հաստատուն չէ, որ խառնակութեան վտանգէն ազատ ըլլանք¹: Լեզուին յառաջագիմութիւնը կը պահանջէ որ վերջապէս բառերուն նշանակութիւններն որոշուին: Բայց ով պիտի որոշէ: Ինչպէս յայտնի է, ոչ որ կրնայ այս բարձր հեղինակութիւնն իր անձին սեպհակնել եւ ըստ կամի դնել կամ վերցընել, աւելցընել կամ պակսցընել: Բառերու նշանակութիւնները, գիտնականօրէն եւ ըստ օրինաց լեզուի խօսելով, անոնց գործածութենէն պիտի առնուի: Ըստ այսմ երբեք զիլաւոր հեղինակութիւն ունինք, որոնք իւր գաղաւոր պիտի վճեն լեզուի ամէն խնդիրներն, այսինքն աւ. Դոքտոր Բաբայան եւ Դ. Կոմարովսկի Կոմարովսկի: Թէ մատենագրական հեղինակութիւնն առաջին եւ զիլաւորն է, այն բնաւ խնդիր չի վերցընել, Բայց ոչինչ նուազ՝ նա մանաւանդ քնն ինչ գիպաց մէջ առաւել ազ-

¹ Այս պատճառաւ կը խնդրենք յարգոյ ընթերցողէս, եւ մանաւանդ ի դիմող եւ ի խմբագրաց, որ հաճին ուղղել խմբագրութեանն օրէնք տեղեկութիւն յայտմ մասին, միայն ըստ կարի ստող ըլլան, եւ յերկարակամ իր երկրպագան ծառուցուին: — Այլ յայտնենք մեր խորին շնորհակալութիւնն այսմէն իսկ:

¹ Մասնաւոր անգամագիտական եւ բնապատմական (կենդանաբանական, բուսաբանական եւ հնարարական) բառերու նկատմամբ:

գու և երկրորդ հնդկականութիւնն, այսինքն հասարակաց միաբան հաւանութիւնը. մանաւանդ հոն ուր մասնազգրութիւնն անորոշ և եւ կամ բուրդովն իսկ կը լուէ: Իսկ եթէ այս երկու հնդկականութիւններն իրարու ընթացակից ըլլան, ան ասոնանդիանդիւրեի եւ աներկբայ հաստատութիւն կ'առնու իրը: Մասնազգրական հնդկականութիւնն, ինչպէս ինքնին յայտնի է, ժամանակին հնութեան եւ լեզուին հարազատ համագամնացը համար կը վայելէ նախ Գոսիէի Բարբաբուսի (classique), ուր պոյ կը լուէ՝ կրնանք պոյ հնդկականութիւնը շնորհել յայտնի դարուց մինչեւ Թ. դար, եւ ուր Թ. դարն ալ լուէ՝ ցծի դար, բայց կրննելով՝ թէ «Գոսիէի Բարբաբուսի, ասոնանք է և էրաբուսի»:

Այս տեսութեամբ ըստ կարի մերում ի յառաջդիմութիւն եւ ի կատարելութիւն մեր լեզուին՝ ջանանք պոյ անգամ քանի մ'անգամագիտական (anatomique) բառերուն նշանակութիւնները գտնել, եւ որոշել անոց գործածութիւնը, որով կրնայ դիւրաւ խրաբանելու որ տեսնել՝ պոյ բառերուն թէ մինչեւ հիմայ ունեցած եւ թէ նորահայտ նշանակութիւններն, որոնցմէ վերջիններն աննորոշակեալ են համարուիլ:

Որպէս զի անսայմաք յառաջնացած մեր կոխած (ստուգիւ գիտարկն) շաւղն մէջ, ձեռք կ'առնուր համեմատութիւնը: Եւ բառերուն իմաստն առաւել լուսաւոր ընելու համար ամեն բառին առջեւ գաղղիներէն եւ գերմաներէնն ալ ի նպաստ առնելու շնորհ խորհրդի:

Ի՞նչ են Էբուս, Իփփուր եւ Դիփուր:

Այդ երեք բառերուն վրայ շատ անգամ առիթ ունեցանք կարգաւոր եւ լսելու ալ՝ թէ «Նոյնապէս են», Թեւեւ, գոնէ վերջին երկուքն, ըստ կազմութեան նոյն կ'երեւան, սակայն մեր լեզուն պոյ երկուքին ալ տարբեր պաշտօն եւ գործածութիւն առած է:

Մարդուս առած սնունդն ի ստամոքս (estomac) տանելու անցքը (canal) կը կազմէ պոյ մեր երեք բառերը:

1. Էբուսն սկսելով՝ անպայս եւ անստոյգ գործածութիւն ունեցող բառ մըն է: Ընգամ մը միայն գործածուած կը գտնենք գեղեցիկ գրքուկին մէջ¹. բայց նշանակութիւնը շատ անկէ է. վասն զի պոյսպն կը գրէ բնագիրը «... Լեզուին կծել եւ ունկն հարկանել եւ Էբուսն ինչէլ ոչ եթէ յայտն իմեքէ լինի», զոր հետեւ ստուգաբանութեամբ Էբուսն ունի

բառէն մեկնել, եւ զկոկորդն իբր ջրոյ անցք՝ ըմբան նշանակել անպէտ է. վասն զի թէ հաստատուն կերակուրներն եւ թէ ըմպելիները գիտենք թէ մի եւ նոյն ձառնով կ'երթան ի ստամոքս. եւ երկրորդ ինչէլ բառին նշանակութիւնն ալ ասով անմեկնելի կը մնայ:

Ըմբան ըսածնիս, գոնէ ըստ պոյսպն ընդհանուր գործածութեան, կոկորդին վերի մասն է, ուր երախը (arrière-bouche, գերմ. Rachen) կը վերջանայ եւ բուն կոկորդը կը սկսի. ըստ պոյսմ՝ կը համապատասխանէ յն. Գոսիէի գլ. pharynx բառին: Սակայն ինչպէս որ գաղափարաց մերձաւորութեան համար գլ. pharynx թէ երախը եւ թէ կոկորդ կը նշանակէ, նոյնպէս հայերէն ըմբանն ալ թէ բերնի ետեւի կողմը եւ թէ միանգամայն կոկորդի վերին մասը կը ցուցնէ: Այսպէս դիւրաւ կը հասկընանք ինչէլ բառին ալ գործողութիւնն, որ կ'սկսեցնել, մարմնացել եւ քերտիլ կը նշանակէ, զոր գիտենք թէ բերնին ետեւի կողման վրայ կը գցանք, քան կոկորդին մէջ:

2. Կիփուր՝ յն. λάρυγξ, գլ. glosier, գերմ. Gurgel (Schlundkopf), ա. գլխաւոր եւ բուն նշանակութեան նայելով՝ ըմբանին կից մտու պարկն է, որուն ներքին կողմը լորձնաթաղանթով պատած է, եւ որուն վարի կողմն՝ որկորը կը կցի:

Բայց յ. կոկորդը կը նշանակէ գլ. larynx, որուն յետոյ առաւել բացալստութեան համար Խուլ, Խուլու, բառն հնարեցին. գ. կը գտնենք կոկորդը՝ քանի որ տեղ յն. Գոսիէի բառին կից մըք գրուած: Այդ նշանակութիւններն ինչն յայտնի ըլլալուն օրինակները զանց կ'առնուր:

3. Ուփուր՝ յն. οισοφάγος, գլ. oesophage, գերմ. Schlund, ա. կոկորդին վարի կողման կցեալ բութամասի հաստութեամբ՝ արտաքին կարգի առաջական խողովակ մըն է, որ վրէն սկսեալ խոշակին ետեւի կողմանէ ամբողջ կուրծքի երկայնութեամբ կ'իջնայ եւ զտոածանին (diaphragme) կտրելով՝ ստամոքս կը հասնի. առաջին եւ գլխաւոր գործածութիւնն այս է. յ. ի գործածութեան զկոկորդը կը փոխանակէ երբեմն. գ. որկոր բերնով՝ կը հասկըցուի նաեւ ամբողջ Խուլու ոչ կամ խողովակը (գերմ. Speiseröhre) եւ ասկէ առեալ յ. փոխաբերաբար կը նշանակէ որկորստութիւն, շատկերութիւն. զոր որ. «Որ ուփուրն ոչ յաղթէ չէ հաւատացեալ. (Եւագր. ձեռգր.) Մին հրամայէ արքեանալ եւ շուպտել եւ միւսն՝ համ զնել ուփուրն. (Ոսկ. Մատ. էջ. 336.) Գ. Մալ. Գլ. Ի. 7. պոյսպն կը կարգանք՝ «վասն պորտոյն

¹ Prior in tempore, potior in iure.

² Եբուս. էջ. 176.

